

встановлення їх зв'язку з параметрами моделі може бути використане для підбору оптимальної стратегії діяльності групи підприємств.

Для систем, опис поведінки яких може бути здійснений за допомогою системи рівнянь, записаних у диференціальній формі, пошук оптимальних режимів діяльності може здійснюватися за допомогою виведення формул для власних значень матриці A та пошуку таких областей, де ці значення є додатними (невід'ємними). Визначення таких областей дасть змогу встановити весь набір оптимальних режимів діяльності підприємств.

Висновки. Представлена у цій статті модель описує динаміку діяльності об'єднання та враховує взаємозв'язки між підприємствами. Знаходження чисельного розв'язку системи цих рівнянь для заданих значень часової змінної дає змогу дослідити закони еволюції системи; вивчити залежності динаміки системи від значень параметрів, що характеризують діяльність системи і визначають взаємодію суб'єктів об'єднання. Знаходження областей значень параметрів моделі, в межах яких еволюція системи має якісно специфічний характер, дає змогу визначити умови, в яких проявляється явище синергії та встановити значення параметрів моделі, які відповідають оптимальному режиму діяльності об'єднання, тобто максимальній величині синергічного ефекту. Знайдені значення параметрів, що відповідають оптимальному режиму діяльності системи, можуть бути використані керівниками підприємств для розробки стратегії організації, зокрема у сферах ціноутворення та інвестиційної діяльності. Розроблена схема може бути використана з метою вироблення стратегії діяльності підприємств різних галузей промисловості.

УДК 330.342:338.911:330.15

Доц. Я.В. Кульчицький, канд. екон. наук –
НЛТУ України

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ПОРІВНЯННЯ СУЧАСНИХ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Розкрито зміст цивілізаційного підходу до порівняння сучасних еколого-економічних систем. Доведено, що головним критерієм порівняння еколого-економічних систем на порозі третього тисячоліття є людина та її становище у суспільстві. На цій підставі обґрунтовано можливість синтезу цивілізаційного та інституційного підходів до розуміння світової економічної еволюції.

Ключові слова: еколого-економічна система, національна економіка, системний підхід, порівняння еколого-економічних систем, екологічна безпека.

Doc. Ya. V. Kul'chyts'kyi – NUFWT of Ukraine

Civilized approach to comparison contemporary ecologic-economic systems

In article brought maintenance to light civilization of approach to comparison of contemporary ecologic-economic systems. Led, that by main comparison criterion of ecologic-economic systems at the beginning of third millennium there is man and her position in society. On that ground substantiated synthesis possibility civilization and approaches institutional to understanding of world economic evolution.

Keywords: ecologic-economic system, national economy, system-formatted approach, comparison of ecologic-economic systems, ecological safety.

Ідея прогресу у тому значенні, яке їй надала попередня епоха, може вважатися вичерпаною. Не випадково формаційний підхід до аналізу суспільно-економічного розвитку змінився у XX ст. на цивілізаційний. З висоти нинішнього дня основною вадою формаційного підходу багато дослідників називають ту, що теоретичний аналіз на базі суспільно-економічної формації та її визначальної складової – способу виробництва – не дає змоги пояснити розмаїття реальних економічних процесів та змін, що відбуваються за сучасних умов. Істотними недоліками формаційного підходу є ігнорування суб'єктивного чинника економічної еволюції, залишення поза увагою аналізу ролі людей в економічних процесах, відсутність можливості розгляду варіативності розвитку цілей та мотивів людської діяльності як рушійних сил сучасного виробництва, надмірна абстрактність економічних досліджень, їх односторонність та відірваність від реальної практики, що призводить до випадання з поля зору цілої низки вкрай важливих проблем економічного життя суспільства і т.п. [7, С. 61; 8, С. 23-31].

З позицій цивілізаційного підходу людина розглядається не тільки як головний суб'єкт виробництва, а й як його безпосередня самоціль. Саме завдяки цьому цивілізаційний підхід до розвитку суспільства відображає людиноутверджуючу лінію історичного процесу. Сам термін "цивілізація" (від лат. "*civilis*" – громадянський, цивільний) означає сукупність матеріальних і духовних досягнень суспільства на певному етапі його історичного буття. При цьому розвиток особи визначається свободою реалізації її внутрішніх потенцій. Поняття свободи постає необхідною умовою самоствердження особи, реалізації її здібностей, творчого потенціалу. Ступінь свободи, яку суспільство здатне забезпечити особі, детермінується складним комплексом об'єктивних і суб'єктивних чинників, які у сукупності визначають цивілізаційний процес. Таким чином, основним критерієм розвитку цивілізації є свобода, яку суспільство здатне забезпечити особі у процесі її саморозвитку [2, С. 40].

Поняття цивілізації передбачає розгляд історії не лише як історії економіки, а як історії людей в єдності їх матеріального і духовного життя. Основу цивілізацій становлять певні культурні цінності і кожна епоха є відображенням неповторної, унікальної культури. При цьому роль цінностей настільки вагома, що деякі автори підкреслюють їх визначальну функцію щодо інших складових соціуму. Так, Б. Гаврилишин, аналізуючи архітектуру суспільного ладу, називає три його складові: 1) панівні цінності; 2) політичне правління; 3) економічна система. Зокрема, цінностям відводиться пріоритетне значення у концепції цього дослідника [1, С. 12-15].

Зараз у науковій літературі часто говориться про загальнолюдські цінності. З економічної точки зору, до них, на наш погляд, необхідно насамперед віднести ринковий механізм. Цей механізм, відшліфований тисячолітнім досвідом людства, є тією загальнолюдською цінністю, яка стоїть поза часом чи ідеологічними уподобаннями і є складовою ідеї прогресу та цивілізаційного розвитку. Безперечно, ринковий механізм не є ідеальним, має свої негативні риси, зокрема, соціальне розшарування, безробіття, банкрутства. Але весь світовий досвід доводить, що недоліки ринкової економіки значно перекри-

ваються її перевагами. До того ж сучасне суспільство навчилося виправляти ці недоліки і нейтралізувати негативні сторони ринку.

Таким чином, зміст поняття "цивілізація" включає все те, що характеризує, з одного боку, єдність суспільства і суспільно-історичного прогресу, з іншого, – зміст матеріальних і духовних цінностей, які людство успадкувало від попередніх поколінь і використовує на кожному етапі подальшого розвитку з метою забезпечення розширеного відтворення. Саме цінності у кінцевому підсумку визначають об'єктивні умови і можливості, що зумовлюють виникнення і розвиток відповідних соціальних утворень.

У зарубіжній економічній теорії сучасний етап розвитку людства характеризується настанням техногенної цивілізації, коли розвиток економіки на основі техніки, технології, науки перетворюється на провідну детермінанту суспільного розвитку. Ідея перетворення світу стає провідною у культурі техногенної цивілізації. Принципово змінюється становище індивіда: утверджується цінність свободи, "автономність" особистості. Особливого значення набувають цінності демократії, зокрема, принцип недоторканості прав і свобод людини. Техногенна цивілізація не тільки динамічна, рухлива, але й досить агресивна. Вона пригнічує традиційні суспільства та їх культуру, бо серед провідних цінностей цієї цивілізації не останнє місце належить цінностям влади, сили. Саме на цьому ґрунтується культ корисності і спрямованість на володіння товарами (речами, людськими здібностями, інформацією як товарною цінністю). Еволюція західного суспільства у XX ст. виявила важливу суперечність техногенної цивілізації. З одного боку, її вища мета – збільшення матеріального багатства на основі постійного оновлення техніко-технологічних систем – перетворює людину на засіб економічної сфери. Збільшилась частка організованих зв'язків у суспільстві, духовне виробництво перетворилося на складну "індустрію свідомості". Людина, громадянин часто стає об'єктом маніпулювання з боку масової культури, електронних засобів інформації (реклама, радіо, телебачення, відео, комп'ютерні ігри, Інтернет). Але з іншого боку, – та ж техногенна цивілізація орієнтується на свободу індивіда, мобілізує людську активність, стимулює розвиток здібностей і системи потреб, внаслідок чого відбувається гуманізація суспільства, заснованого на ринковій економічній системі.

Водночас, враховуючи зростаюче значення екологічної складової соціально-економічного прогресу на порозі третього тисячоліття, аналіз сучасних національних економік об'єктивно передбачає розгляд ключових теоретичних і практичних проблем динаміки економічних систем крізь призму філософії екологічної безпеки, яка нині є пріоритетною, основоположною сучасного методологічного дискурсу [5; 6]. Поряд з формуванням постіндустріального суспільства практично у всіх регіонах світу істотно загострилася екологічна криза, що почало загрожувати самому середовищу існування людини. Причому екологічні проблеми стали настільки серйозними і масштабними, що у багатьох економічних системах вийшли за доленосністю на перший план. У цьому контексті не втрачають актуальності ідеї видатних українських учених В. Вернадського і С. Подолинського про те, що людина і природа, космос творять одне ціле і проектування сталого економічного зростання немислиме поза увагою до еколо-

гічних проблем суспільства. При цьому, як зазначає С. Злупко, С. Подолинський виходив з того, що найдоцільнішою потрібно вважати суспільно-економічну систему, здатну найповніше використати сонячну енергію [3, С. 79].

Аналіз теорії та практики функціонування сучасних еколого-економічних систем підводить до висновку, що на порозі третього тисячоліття особливо зростає значення такого важливого критерію порівняння еколого-економічних систем, як ступінь екологічної безпеки. А в цілому, на наш погляд, сучасна методологія порівняння еколого-економічних систем повинна ґрунтуватися на урахуванні кількох груп об'єктивних показників-критеріїв, серед яких на чільному місці повинні бути екологічні. При цьому визначальними, на наше переконання, екологічними показниками-критеріями порівняння сучасних еколого-економічних систем виступають: 1) ступінь екологічної безпеки (загальний рівень); 2) частка природоохоронних витрат у ВВП; 3) ступінь чистоти повітряного і водного басейнів; 4) величина радіоактивного фону; 5) кількість речовин хімічного походження, внесених на 1 га культивованих земель; 6) ступінь екологічності продуктів харчування; 7) частка лісонасаджень до загальної площі; 8) частка електроенергії, яка виробляється за допомогою екологічно чистих технологій (за допомогою енергії сонця, вітру, води); 9) частка відходів основного виробництва, які йдуть у повторну переробку; 10) ступінь утилізації екологічно шкідливих відходів.

Зокрема, за ступенем екологічної безпеки усі сучасні еколого-економічні системи можна поділити на такі різновиди: по-перше, екологічно небезпечні або екологічно незбалансовані економічні системи; по-друге, екологічно "перехідні" або квазібезпечні економічні системи; по-третє, екологічно безпечні або екологічно збалансовані економічні системи; по-четверте, екогомологічні економічні системи суспільства. Застосування усіх наступних екологічних показників-критеріїв порівняння сучасних еколого-економічних систем (починаючи від частки природоохоронних витрат у ВВП) дає змогу істотно конкретизувати екологічну оцінку економічної системи та об'єктивно порівняти її з іншими системами. Зокрема, у сучасних умовах неабияке значення мають такі екологічні показники функціонування і відповідно критерії порівняння еколого-економічних систем, як величина радіоактивного фону і ступінь екологічності продуктів харчування. Фактично йдеться про умови існування і відтворення самої людини, її здоров'я, генетичний фонд і у цьому контексті перспективу розвитку еколого-економічних систем, включаючи сфери політики і культури, не тільки окремих націй, але й людської цивілізації.

Таким чином, техногенна цивілізація породжує новітню еколого-економічну систему і новий тип людини, яка здатна гуманізувати цю систему. На практиці це виявляється у розвитку економічного лібералізму, що базується на механізмах демократії, соціального захисту та охорони довкілля [5; 6].

Принципова новизна сучасної цивілізації полягає у тому, що її розвиток здійснюється у напрямі поступового переростання сумарної цілісності світу у структурну цілісність. Йдеться про те, що формування структурної цілісності сучасного світового процесу супроводжується подальшим посиленням ролі та значення загальноцивілізаційних принципів розвитку. При цьому

поступове подолання нерівномірностей суспільного розвитку окремих націй не виключає, а навпаки, передбачає широкий розвиток їхніх національних особливостей [2, С. 50-51].

У цьому контексті цікаву концепцію пропонує С. Кримський. На його думку, цивілізаційний процес є багатоповерховим. "Верхні поверхи" цивілізаційного процесу становить науково-технічний прогрес, соціально-економічні інновації та політичні реалії міжнародного значення. Базовий же рівень, як підґрунтя цивілізаційного процесу, визначається національно-етнічними цінностями, менталітетом людських спільнот, традиційною культурою та стереотипами побуту, звичаїв, укладу буття. Якщо "верхні поверхи" цивілізаційного процесу знаходяться під владою інтеграційних тенденцій світової історії і, отже, маніфестують загальнолюдське, то "базові" рівні працюють на національно-культурну диференціацію людства [4, С. 39].

Підсумовуючи, хочемо зазначити, що цивілізаційний підхід до порівняння еколого-економічних систем означає насамперед усвідомлення того, що на порозі третього тисячоліття порівняння систем лише як способів організації економіки без урахування соціальних, гуманітарних, політичних, правових, культурних, екологічних, особистісних та ін. параметрів функціонування суспільств є щонайменше глибоким методологічним заблудженням.

Сучасна методологія порівняння еколого-економічних систем повинна спиратися, на наш погляд, на розширене трактування еколого-економічної системи як складного системного утворення, що пронизує всі сфери життєдіяльності, а також враховувати об'єктивний процес руху людства до постіндустріальної економіки, де людина, її становище у суспільстві виступатиме самоціллю і головним критерієм порівняння еколого-економічних систем. Саме у цьому ми вбачаємо методологічну конструктивність синтезу цивілізаційного та інституційного підходів до розуміння як світової економічної еволюції, так і порівняння сучасних еколого-економічних систем.

Література

1. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє: до ефективніших суспільств. Доповідь Римському клубові: Пер. з англ. – К.: Основи, 1993. – 238 с.
2. Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічної теорії. – К.: Вища школа, 1995. – 471 с.
3. Злупко С. Формування, розвиток і сучасний стан економічної системології в Україні// Економіка України. – 2005, № 3. – С. 77-83.
4. Кримський С.Б. Глобалістика та регіонально-національний чинник в ієрархії цивілізаційних процесів// Еволюція економічного розвитку та економічних теорій (Проблеми дослідження та викладання): Матеріали міжнар. наук.-метод. конф., 26-27 квітня 2000 р./ Відп. ред. І.Є. Малий, Н.О. Татаренко. – К.: КНЕУ, 2000. – С. 38-40.
5. Кульчицький Я.В. Еколого-економічні системи (проблеми теорії і методології дослідження). – Львів: УкрДІТУ, 2003. – 64 с.
6. Кульчицький Я.В. Проблеми формування соціально-екологічних суспільних відносин у контексті трансформації сучасних еколого-економічних систем. – Львів: "Камула", 2005. – 144 с.
7. Погорєлов С.Б. Особливості цивілізаційного підходу до аналізу суспільного розвитку// Еволюція економічного розвитку та економічних теорій (Проблеми дослідження та викладання): Матеріали міжнар. наук.-метод. конф., 26-27 квітня 2000 р./ Відп. ред. І.Є. Малий, Н.О. Татаренко. – К.: КНЕУ, 2000. – С. 60-62.
8. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. – К.: Логос, 2003. – 631 с.